

Araştırma Makalesi / Research Paper

Fatih Kerimî'nin "Sultan Aşkı" Adlı Eseri

Cihan ÇAKMAK*

Öz

20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden ve modern Tatar edebiyatının kurucusu Fatih Kerimî, Tatar toplumu içindeki faaliyetlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti ile İdil Ural boyunda yaşayan Türk toplulukları arasında âdeta bir kültür elçisi gibi önemli bir fonksiyonu yerine getirmiştir. İstanbul'da tahsil almış, 1910-1912 yılları arasında Balkan Harbi'ni izlemek üzere *Vakit gazetesi*'nin savaş muhabiri olarak İstanbul'da bulunmuştur. Yazdıklarıyla ağırlıklı olarak toplumun kanayan yaralarına vurgu yapan Kerimî, Müslüman Türk toplumunun geri kalma nedenlerini sürekli sorgulamıştır. Asıl amacı eğitim faaliyetleri temelinde okumanın, bilhassa kız çocukları arasında, yaygınlaşmasını sağlamak olan Kerimî, bu amaçla İsmail Gaspralı'nın uygulamaya koyduğu ve usulicedit adını verdiği modern okullarda görev almıştır. Hayatının tamamını cehaletle mücadeleye adanmış Kerimî'nin eserleri bu doğrultuda modernleşme fikri üzerine inşa edilmiştir. İçinde bulunduğu toplumu çok iyi tanıyan ve iyi bir gözlemci olan Kerimî, insanlar üzerinde etkili olan ve onları olumsuz yönlendiren her kesimle mücadele etmeyi kendine millî bir vazife bilmıştır. Hareket noktasını eğitim meselesi oluşturan Kerimî, bu doğrultuda yazılar yazarak insanları uyarmayı amaçlamıştır. Kız çocuklarının okumasına karşı çıkan eski usul eğitim sistemi karşısında duruşu ve düşünceleriyle kararlı bir mücadele vermiştir. Bu çalışmada ilk eserlerinde ağırlıklı olarak ele aldığı toplumsal sorunlardan ziyade daha bireysel konulara eğildiğini gördüğümüz Fatih Kerimî'nin 1908 yılında kaleme aldığı, bireyin iç dünyasının ve duygularının öne çıkarıldığı "Sultan Aşkı" adlı eseri incelenecektir.

Geliş Tarihi/Date Applied: 16.06.2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 17.11.2023

Makalenin Künyesi: Çakmak, C. (2024). Fatih Kerimî'nin "sultan aşkı" adlı eseri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 57, 31-54.

<https://doi.org/10.24155/tdk.2024.231>

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, cihncakmak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2255-4712>

Anahtar Kelimeler: Fatih Kerimî, Gılman Kerimî, "Sultan Aşkı", ceditçilik, matbuat

On the Story of Fatih Kerimi's "Sultan Aşkı"

Abstract

One of the 20th century's most important thinkers and the founder of Modern Tatar Literature, Fatih Kerimi, in addition to his activities within the Tatar community, fulfilled an important function as a cultural ambassador between the Ottoman Empire and the Turkish communities living in the Idil Ural region. He was educated in Istanbul and between 1910 and 1912 he was in Istanbul as a war correspondent of Vakit Newspaper to follow the Balkan War. Kerimi, whose writings mainly emphasized the bleeding wounds of the society, constantly questioned the reasons for the backwardness of the Muslim Turkish society. Kerimi, whose main aim was to spread reading, especially among girls, on the basis of educational activities, took part in the modern schools put into practice by Ismail Gaspirali and called *usulicedit* for this purpose. Kerimi devoted his entire life to the fight against illiteracy and his works were built on the idea of modernization in this direction. Kerimi, who knew the society he lived in very well and was a good observer, considered it as a national duty to fight against every group that influenced people and directed them negatively. Kerimi, whose starting point was the issue of education, aimed to warn people by writing articles in this direction. He waged a determined struggle with his stance and thoughts against the old-style education system that opposed the education of girls. In this study, Fatih Kerimi's "Sultan Love", written in 1908, in which the inner world and emotions of the individual are emphasized, will be analyzed.

Keywords: Fatih Kerimi, Gilman Kerimi, "Sultan Aşkı", jadidism, press

1789 yılında ilan edilen Fransız İhtilali, Avrupa'da siyasi coğrafyanın değişmesinin yanında kültürel coğrafyanın da etkilenmesine zemin hazırlamıştır. Asırlardır süre gelen klasik eserlerin yanında roman, hikâye gibi yeni türler ve yeni konular edebiyatta yer almaya başlamıştır. Şekil ve içerik bakımından zenginleşen edebî türler, ele aldıkları konular açısından toplumların tarihi ve bireyin kendi iç dünyasını yansıtmasıyla yazın hayatında önemli değişikliklerin ortaya çıkması için uygun bir ortam oluşturmuştur. Orta Çağ'da kilise etkisinde kalan sınırlı sayıda basılı kitap, 15. yüzyıl Avrupa'sında Martin Luther'in kiliseyi eleştirisi ve *İncil*'i ilk kez Almancaya çevirmesiyle halkta da ciddi bir karşılık bulmuştur. İlerleyen süreçte yeni fikir akımları ve özgürlükçü düşünce, Reform ve Rönesans (yeniden uyanış) hareketlerine alan açmıştır. İdeolojik ve estetik alandaki bu hareketlilik siyasi olarak Fransız İhtilali'ni doğurmuş, demokratik anlayış, her milletin kendi yöneticilerini seçme düşüncesi, toplumların uluslaş-

ma sürecinin hızla yaygınlaşması gibi gelişmeler sadece kıta Avrupa'sında değil, dünyanın diğer coğrafyalarında da önemli bir etki yaratmıştır.

Avrupa'nın kuzey sınırlarını oluşturan İdil Ural toprakları da bu gelişmelerden ciddi oranda etkilenmiştir. 1552 yılında Ruslar tarafından işgal edilerek yıkılan Kazan Hanlığı'nın temsilcileri olan Tatarlar, millî kimlik ve dinlerinden hızla soyutlanmış, uzun ve yorucu bir asimilasyon ve sindirme politikasına en ağır şekilde maruz bırakılmıştır. Bu nedenle Ruslaştırma politikasından korunmak için Müslüman kimliklerine sıkı sıkıya sarılan Tatarlar bir yandan da ulus kimlik bilincinin sağlamlaşması için çeşitli arayışlara girmişlerdir. Tarihî İdil Bulgar ve Altın Ordu devletlerinin temsilcileri olan Tatarlar, millî kimlik arayışına ilk olarak Şehabeddin Mercani'nin 1889 yılında yazdığı *Müstefâdü'l Ahbâr fi-ahvâli Kazan ve Bulgar* adlı eseriyle başladı. Kendi atalarının ve millî benliklerinin izlerini arayan bu eseri, dil alanında Kayyum Nasırı'nın yazdığı *Lehçe-i Tatari* adlı sözlük izledi. Bu sayede bir yandan tarih diğer yandan dil alanındaki ilk çalışmalar başlamış, yayımlanan bu eserler Tatar millî kimliğinin temellendirilmesi ve millî tarih anlayışının canlandırılmasına zemin hazırlamıştır. İdil Ural Türklerinin ulus kimliğine, edebiyatına ve tarihine ilişkin bu yoğun ilgi, hayatın her alanında yenileşme ihtiyacına kapı aralayan fikrî hareketlere öncülük etmiştir.

İlk olarak eğitim faaliyetleri merkezinde şekillenen yenilikçi akım (cedit hareketi)¹, toplumun modernleşmesi yolunda halkın en önemli motivasyon kaynağı olmuştur. Karma eğitimin yasak olduğu, kız ve erkek öğrencilerin bir arada okumasının düşünülmesinin bile sakıncalı görüldüğü bir atmosferde ortaya çıkan usulicedit okullar ve ceditçilik faaliyetleri toplumun tam da beklediği değişim ihtiyacına karşılık vermiştir. Bu yenilik ihtiyacı Tatar toplumu arasında hızlı bir karşılık bulacak, tarih ve dil sahasının yanında edebiyat alanında da Batıdaki bu yeni türler hızla Tatar diline tercüme edilecektir. İlk örneklerini Musa Carullah Bigi, Ayaz İshaki, Fatih Emirhan gibi önemli Tatar yazarlarının verdiği edebî türler hızla artacak, çeviri ve adaptasyon şeklinde gördüğümüz ilk hikâye ve romanlar ilerleyen yıllarda profesyonelleşerek estetik açıdan mükemmel hâlini alacaktır.

Tatar toplumu içinde edebî türlerin artışında matbuat faaliyetlerinin etkisini unutmamak gerekir. İlk gazete ve dergilerin yanı sıra Gilman Kerimî ve Remiyev kardeşlerin kurdukları millî Tatar matbuatı bir taraftan *Vakit*

¹ Ahmed Bay Hüseyinov, Nimetullah Hacı, Zahidullah Şafullahin, Gani Bay Hüseyinov, Şehabeddin Mercani, Abdürreşid İbrahim, Rizaeddin b. Fahreddin, Yauşevler, Akçurinler, Gilman Ahund, Alimcan Barudi, Hayrullah Osmani, Hasan Ata Gabeşi, Hadi Maksudi, Şakircan Tahiri gibi isimler Kazan, Troysk, Orenburg, Simbir ve İrkutsk bölgesinin önde gelen açık fikirli ceditçileri olarak Tatar modernizminde önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır (Devlet, 1999, s. 54).

ve *Şûra* gibi süreli yayınların çıkarılmasını sağlarken diğer taraftan da edebî türlerin neşredilmesine imkân tanıyacaktı. 19. yüzyılın son çeyreğinde ciddi oranda artış gösteren matbaa faaliyetleri, Tatar aydınlarının fikirlerini özgürce dile getirdikleri birer edebî ve kültürel merkez hâlini alacaktır. Bilhassa 1905 Ekim Devrimi'nin sağladığı fikrî özgürlük ortamını çok iyi değerlendiren Tatar aydınları, matbaa çalışmalarını destekleyerek basılı kitap, dergi ve gazete oranının artışında sorumluluk almaktan geri durmayacaktır. Bu faaliyetler Rus hükûmetlerinde büyük rahatsızlık uyandıracak, 1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından açılan millî Tatar matbaalarına kilit vurulacaktır.

19. yüzyılın son çeyreğinde hikâyeleri, ders kitapları, tercümeleleri, gazetelerdeki bilimsel makale ve köşe yazılarıyla Tatar nesrinin, edebiyatının, basın hayatının gelişip güçlenmesinde en büyük çabayı gösteren isimlerden biri, hiç şüphesiz Fatih Kerimî'dir. 1899 yılında ailesiyle Orenburg'a göç ettiklerinde babasının satın aldığı eski matbaada ilk yayın faaliyetlerine başlayan Fatih Kerimî, bu alanda uzmanlaşmak için Rusya'da matbaacılık kurslarına da katılmıştır. Daha sonra memleketine dönünce babasının açtığı matbaanın başına geçmiştir. Bu matbaa daha sonra Remiyev kardeşler tarafından modern teknik cihazlarla donatılıp geliştirilerek faaliyetlerine daha güçlü bir şekilde devam etmiştir. Sonraları "Vakit tipografyesi" adını alan matbaanın yöneticiliğine Remiyev kardeşler tarafından bu alandaki tecrübesiyle bilinen Fatih Kerimî getirilir (Çakmak, 2020, s. 878).

Eserlerini ağırlıklı olarak 1900-1906 yılları arasında yazan Kerimî'nin kaleminde her zaman toplumun ihtiyaçlarını dile getiren tema ve konuların ağırlığı hissedilmiştir.² Doğduğu, büyüdüğü topraklardaki problemler o derece içinden çıkılmaz hâle gelmiştir ki bu durum Kerimî gibi kendi devrinin pek çok yazarını toplumsal sorunlara eğilmeye mecbur etmiştir. Kadınların eğitimi ve kadın hakları başta olmak üzere eğitim merkezinde toplumun modernleşmesi için yoğun çaba sarfetmiştir (Özkan, 2006, s. 102).

Kerimî'nin yazılarında bilinçli olarak sosyal konuları tercih etmesinde 1891'de Türkiye'de eğitim almasının önünü açan ve kendisini maddi ve manevi yönden destekleyen, Türk edebiyatında "yazı makinesi" olarak da adlandırılan Ahmet Mithat Efendi'nin tesiri yadsınamaz. Kerimî, Ahmet

² Söz gelimi *Cihangir Mahdumunun Avıl Mektebinde Ukuvu* (1900) adlı eserde Doğu-Batı mukayesesi, cahil din adamları, ana dilin önemi, giyim-kuşam meselesi, gençlerin ifade özgürlüğü; "Mirza Kızı Fatıyma" (1901) hikâyesinde sınıfsal farklılıklar; "Salih Babaynın Üylenüvi" (1901) eserinde toplum içinde tütün kullanımının yaygınlaşması; "Şakirt ile Student" (1899) başlıklı hikâyesinde kadınların eğitimi meselesi, eski hayat-yeni hayat mukayesesi, usulicedit ile usulikadim karşıtlığı gibi toplumun genelini ilgilendiren konuların ağırlık kazandığını görüyoruz (Yüziyev ve ark., 1985; Çakmak, 2022, s. 223-224).

Mithat Efendi gibi ağırlıklı olarak “toplum için sanat” anlayışını benimser. Ancak edebiyat hayatının olgunlaştığı yıllarda kaleme aldığı “Sultan Aşkı” adlı kısa hikâyesinde, toplumsal sorunlardan ziyade gerçek bir tarihî olaydan yola çıkarak Sultan Mehmet’in ve Türklerin eline esir düşen bir Rum kızı olan Ayra’nın trajik bir sonla biten büyük aşkını ustalıkla anlatmıştır.

İlk hikâyelerinde daha çok sokaktaki sıradan insan tahlillerine yer veren Kerimî, sonraki yıllarda kaleme aldığı eserlerinde (“Tilsiz Hatun” vb.) daha bireysel konulara eğilmiştir. Çalışmaya konu olan bu eserde, dönemin Bizans İmparatoru Konstantin Palaiologos dönemi, Sultan II. Mehmet’in tahta çıkışı ile İstanbul’un fethi gibi tarihî olaylar romantik bir aşk hikâyesi içinde kurgulanmıştır. Bu itibarla Kerimî’nin “Sultan Aşkı” adlı eseri diğer edebî yazılarından farklı bir görünüm sergileyen tarihî bir aşk hikâyesidir. Kerimî’nin eserlerinde ağırlıklı olarak gördüğümüz, toplumun sorunlarının ele alındığı, halkın ilerlemesinin önündeki problemler alanlar, cahil din adamları, her türlü yeniliğe ve kız çocuklarının okumasına karşı çıkışın bayraktarlığını yapan eski taraftarları (usulikadimciler), giyim kuşam meselesi gibi genel konulardan ziyade İstanbul’un fethi gibi tüm dünyayı ve Türk dünyasını yakından ilgilendiren bir konuyu bireysel bir aşk hikâyesi içinde ustalıkla kurguladığını görüyoruz.

Fatih Kerimî’nin söz konusu kısa hikâyesi Türkiye’de daha önce ele alınmamıştır. Yazarın sanat hayatının ikinci evresinde kaleme aldığı “Sultan Aşkı” adlı eseri, lirik öğelerin öne çıkarılmasıyla onun üslup özelliği açısından bir ilktir. Eserde incelenen kelimelerin geçtiği sayfa numaraları 1908 tarihli orijinal metinden hareketle parantez içerisinde gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda söz konusu hikâyenin tamamının Türkiye Türkçesi aktarımına ve Orenburg’da neşredilen 1908 tarihli Arap harfli orijinal metne ait resimlere yer verilmiştir.

Fatih Kerimî’nin Eğitim Hayatı ve İstanbul Tesiri

Bir imam ve ahunt olan baba Gilman Kerimî, oğlu Fatih’in eğitim hayatına büyük önem vermiştir. Altı çocuğundan en büyüğü olan Fatih, diğer kardeşlerinden zekâsıyla ön plana çıkarak babasının dikkatini henüz küçük yaşta çekmiştir. Eğitim hayatına ilk olarak babasının yanında başlamış, ardından yedi yıl süreyle mahallesindeki Çistay Medresesinde öğrenim görmüştür. Kerimî’nin eğitim hayatı talihsizliklerle doludur. Fatih, çocukluğundan itibaren içinde bulunduğu muhitin eğitim anlayışına uymayan aykırı bir mizaç sergilemekteydi. Küçük yaşlarda gittiği eski usul eğitim verilen medresede asla mutlu değildi. Çünkü burada yoğun bir şekilde Arapça ve Farsça öğretiliyor, dinî eğitimin dışına çıkılmıyordu. Oysa baba Gilman Kerimî, oğlunun iyi yetişmesi için eve Rusça öğretmeni ge-

tirterek Fatih'e özel Rusça dersleri aldırıyordu. Bu nedenle Rusçayı henüz erken yaşlarda öğrenmiş ve kendini geliştirmiştir. Medresedeki derslerden sıkılan Fatih, eğitim aldığı yıllarda yayımlanan *Tercüman* gazetesini ve Rusça kitapları getirterek gizli gizli arkadaşlarına okuyordu. Hatta bu durum medrese yönetimi tarafından fark edilince baba Gılman Kerimî okula çağrılmış ve bu durumdan duyulan rahatsızlık medrese hocası tarafından babasına iletilmiştir. "Bir an evvel medreseye gelmesini, aksi takdirde oğlunu okuldan kovacağını" içeren bir mektup eline geçen baba Gılman Kerimî apar topar medreseye gitmiş ve oğlunu okuldan almak zorunda kalmıştır. Bu durum Kerimî ailesini derinden üzmüştür. Ancak baba Gılman Kerimî oğluna ağır bir tepki göstermemiştir. Onun en temel amacı oğlunun çok iyi bir tahsil alarak Tatar halkına hizmet etmesinin önünü açmaktır. Bu itibarla Kerimî ailesinin önünde iki seçenek vardı. Bu noktada din adamı kimliğinden ötürü baba Gılman Kerimî oğlunu Suudi Arabistan'a göndermek istiyordu. Ancak diğer önemli bir seçenek de halifelüğün ve Türk dünyasının en önemli merkezi olan Osmanlı İmparatorluğu idi. Baba Gılman Kerimî tercihini Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul'dan yana kullanır ve Kerimî dönemin en prestijli okulu olan Mekteb-i Mülkiye'de eğitim almaya başlar. Kerimî'nin eğitimi ile ilgili İstanbul'u seçmesindeki bir diğer önemli faktör de Türk dünyasının en zeki gençlerinin eğitim almak üzere İstanbul'u tercih etmesidir. İdil-Ural bölgesinde pek çok zeki ve kabiliyetli Tatar genci İstanbul'da eğitim almayı hedefliyordu. Bu noktada güçlü bir ticaret hayatının etkili olduğu İdil-Ural bölgesinin kendi tüccar sınıfını oluşturması da büyük öneme sahipti. Ticari alanda gittikçe güçlenen bu "Tatar burjuvazisi", maddi açıdan kendi halkının zeki gençlerini finanse etmekteydi. Burada Tatar burjuvazisinin en önemli ailesi olan Remiyevler'i de anmak gerekir. Remiyev ailesi altın madenleri sahibi olan İdil Ural bölgesinin ileri gelen ailelerindedir. Sahip oldukları bu zenginliği ve maddi gücü eğitim öğretim ve matbuat faaliyetleri için cömertçe harcamaktan geri durmamışlardır. Remiyev Kardeşler'in büyüğü Muhammed Şakir Remiyev, kardeşi Muhammed Zakir Remiyev'i (Derdmend) İstanbul'a eğitim almak üzere göndermiştir. Ağabey Muhammed Şakir Remiyev kendisine mutlaka Osmanlı topraklarındaki matbaacılık usullerini öğrenmesi gerektiğini ve bir Tatar millî matbuatının kurulmasının zaruretini sıklıkla dile getirmiştir. Daha sonra Remiyev Kardeşler'in finansman desteğiyle Fatih Kerimî, Rızaeddin Fahreddin gibi önemli isimlerle birlikte çıkardıkları *Vakit* gazetesi ile *Şûra* dergisinin millî Tatar matbuatının, diğer bir ifadeyle Vakitli Tatar Matbuatının kurulup gelişmesinde çok büyük katkıları olmuştur (Çakmak, 2021, s. 1095).

Kerimî'nin İstanbul'daki eğitimi oldukça verimli geçmiştir. Bir taraftan devlet adamı yetiştiren dönemin en önemli okullarından Mekteb-i

Mülkiye’de öğrenimini sürdürüyor diğer taraftan da bilgi ve görgüsünü arttırmak için İstanbul’un sanat ve fikir çevreleriyle yoğun münasebetler kuruyordu. Eğitim hayatının ilk yıllarında Arapça ve Farsça öğrenmiş ancak bununla yetinmeyerek Rusçasını geliştirerek Rus edebiyatını, gazetelerini ve dergilerini takip etmiştir. Ayrıca Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile Osmanlı topraklarında sosyal, siyasi ve kültürel alanda baş gösteren Fransız etkisiyle eğitim hayatında da etkili olan Fransızcasını en iyi şekilde geliştirmiştir. Osmanlı Türkçesini iyi derecede öğrenen Kerimî; Arapça, Farsça, Rusça ve Fransızcaya olan hâkimiyeti ile Türk dünyasının ilk çok dilli aydını olarak öne çıkmıştır. Ayrıca bu durum onun yazılarında ve makalelerinde de kendisini gösterecektir. Çünkü Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi ile Doğu dünyasındaki gelişmelere hâkim olan Kerimî, bir yandan da yoğun bir şekilde takip ettiği Rus ve Fransız matbuatının etkisiyle Batı dünyasındaki gelişmelere de yabancı kalmayacaktır.³

“Sultan Aşkî” Adlı Hikâye Hakkında Genel Bilgiler

Fatih Kerimî’nin “Sultan Aşkî” adlı hikâyesi, *Müntehâbât-ı Kerimî*⁴ adlı eserin birinci cüzünde yer almaktadır. Söz konusu hikâye 1908 yılında, Orenburg’da yayımlanmıştır. Eser, 1899 yılında Fatih Kerimî’nin babası Gılman Kerimî’nin Orenburg’da satın aldığı matbaada basılmıştır. Tatarların ileri gelen tüccarlarından Gani Hüseyinov’un da ortakları arasında yer aldığı Kerimof, Hüseyinof Matbuat Şirketi tarafından neşredilmiştir. Söz konusu matbaa daha sonra Muhammed Şakir ve Muhammed Zakir Remiyev kardeşler tarafından satın alınarak teknik cihazlarla güçlendirilmiştir. Tatarlar arasında bu yayıncılık faaliyetleri *Vakitli Tatar Matbuatının* en güçlü adımlarını oluşturmuştur (Çakmak, 2021, s. 1093).⁵

³ Küçük yaşlarda aldığı medrese eğitimi esnasında öğrendiği Arapça ve Farsça sayesinde bir yandan Doğu kültürüne vâkıf olurken diğer yandan Rusça, Fransızca gibi dillere olan hâkimiyetiyle de Batı kültürünün önemli düşünürlerinin eserlerini ve gazetelerini takip etme fırsatı elde eden Fatih Kerimî’nin şahsında bir Doğu-Batı sentezi meydana gelmiştir. En küçük kız kardeşi Zakire Şeref’in naklettiğine göre bu durumu kendisi şöyle dile getirmektedir: “Ben ne Avrupalıyım ne de Asyalıyım. İkisi arasında kalmış bir durumdayım.” (Şeref, 2000, s. 89).

⁴ *Kerimî’nin Seçme Eserleri*

⁵ Fatih Kerimî ve Rızaeddin Fahreddin’in anılarından hareketle Remiyev kardeşlerin en temel amacı gazete çıkarmaktı. Ağabey Muhammed Şakir Remiyev, 1880’li yıllarda İstanbul’da tahsil alan Muhammed Zakir Remiyev ile yazışmalarında kardeşinin İstanbul’daki matbaa faaliyetlerini mutlaka öğrenmesi gerektiğini vurguluyordu. Ticari faaliyetlerin yanı sıra eğitim ve kültür işlerinde de büyük gayret sarf eden Remiyev ailesi, basın yayın faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere Orenburg ve Petersburg idareleri ile sürekli irtibat hâlindeydi. 1905 Ekim İhtilali’nin sağladığı kısa süreli özgürlük havasını iyi değerlendiren Remiyevler, Rus hükümetinden matbaa açma ruhsatı almayı başarmışlardı (Hisamov, 1989, s. 167; Çakmak, 2020, s. 875).

Eser İncelemesi

Hikâyede pek çok köklü medeniyetin almak için defalarca kuşattığı fakat başarılı olamadığı İstanbul'u fethederek dünyada "Fatih" namıyla tanınan II. Mehmet dönemi konu edilmektedir. Sultan Mehmet hikâyenin başkahramanıdır. İstanbul'un fethi esnasında yaşananlar ve bu kuşatma sırasında Türklere esir düşen bir Rum kızı ile Sultan Mehmet arasındaki ilişkinin anlatıldığı hikâyede Sultan II. Mehmet yakışıklılığı, zekâsı ve gücüyle bilinmekte, iki yüzden fazla devletin hükümdarlığını sürdürmekte ve öfkesiyle âdetâ dünyayı titretmektedir. Ancak Sultan'ın tek bir zayıf noktası vardır. O da aşk ve muhabbetir.⁶

Hikâyenin bir diğer başkahramanı, Sultan Mehmet'in büyük tutkuyla sevdiği Ayra isimli Rum kızıdır. Eserde ailesi, yaşadığı yer, yaşı gibi ayrıntılara yer verilmemektedir. Kuşatma esnasında yeniçeriler tarafından tutsak edilmesiyle hikâyeye dâhil olan Ayra, güzelliğiyle ön plana çıkmaktadır.

Yazar, "Sultan Aşkı" adlı kısa hacimli eserinde kendisinin usta bir hikâyeci olduğunu kanıtlar. Olay hikâyesi olarak nitelendirilebilen bu eser, yapı ve içerik bakımından çok başarılı bir eserdir. Hikâyenin giriş kısmında zaman ve mekân net olarak açıklanmış, eserin başkarakteri olan Sultan Mehmet güçlü ve zayıf yönleriyle ele alınmıştır.

Hikâyedeki kahramanlar yazarın kalemıyla akılda kalıcı bir üslupla tasvir edilmiş, bu yönden yazar kendisini usta bir betimleyici olarak da kanıtlamıştır. Özellikle başkarakter olan Sultan Mehmet'in tasvirinde, sanatçının ona olan hayranlığı da kendisini açık bir şekilde hissettirmektedir. Mesela onun hakkında "Birçok hükûmet ve krallıkları ile iki yüzden fazla, türlü şehirleri zapt etmiş olan Sultan II. Mehmet güzelliği, zekâsı ve bahadırılığı ile meşhurdur. Bütün Hristiyanlık dünyasını titretip diz çöktürdü... Tufan gibi kuvvetli Sultan Mehmet" vs. gibi ifadelerle adını tarihe altın harflerle yazdıran Sultan II. Mehmet, bir Tatar yazarın bakış açısıyla yansıtılmıştır. Aynı zamanda bu güçlü şahsa diz çöktüren Rum kızının güzel portresinin betimlemesini özenle dile getirmiştir: "Uzun ve kalın, konur renkli saçları iki örgü hâlinde; biri, ön tarafına, göğsüne doğru düşmüştü. Mavi gözlerinin görünüşü bütün gövdesini ihata edip, bu genç kıza öyle bir letafet ve güzellik vermiştir ki insan bunun yeryüzündeki sıradan insanlardan biri olduğuna inanmak istemezdi." Bununla birlikte kızın gururlu ve namuslu biri olmasına vurgu yapılmış, bu sıfatlarıyla onun Sultan'ı kendine âşık ettiği öne sürülmüştür.

⁶ Burada Sultan'ın siyasi anlamda gücünün doruk noktasında olmasına rağmen duygusal yalnızlığı öne çıkarılmıştır. Bir taraftan Sultan II. Mehmet'in hükümdarlığının çok geniş sınırlara ulaştığı anlatılırken diğer taraftan da her insan gibi sevgiye ve aşka olan ihtiyacı vurgulanarak onun insani yönü okurun dikkatine sunulmak istenmiştir.

Eserin ana çatışmasını, kudret sahibi olan Sultan'ın kendi iç dünyasında aklıyla kalbi arasında kalması oluşturmaktadır. “Kendi güzelliğiyle insanları büyüleyip, gözlerini kamaştırır” İstanbul'un Fatih'i olmak mı yoksa “bir deniz ilahesi veya gök feriştesi” olan Rum kızının aşkına teslim olup sıradan bir insana dönüşmek mi? Yazar bu durumu Sultan'ın kendisine itiraf ettirir: “Senin için bütün memleketleri ve şevketimi bırakmaya ve hoş kokusu ile beni büyüleyen senin gibi latif bir çiçek için taç ve tahtımdan vazgeçerek sıradan bir insan olmaya razıyım.”

Böylece yazar, dünyaya diz çöktüren padişahların da zayıf tarafları olduğunu, aşkın Sultan da olsa insanlara neler yaptırabileceğini güzel bir aşk hikâyesi üzerinden göstermeyi başarmıştır. Aynı zamanda bir milletin ve devletin kaderini omuzlarında taşıyan sultanların nefsi hazlarına yenik düşmemeleri gerektiğini de ifade etmiştir. Tanrısal bakış açısıyla kaleme alınan hikâye, romantik duyguları kahramanlık düşünceleriyle içi içe tasvir etmesi bakımından da ilgi çekicidir.

Olay Örgüsü

1451 yılında henüz tahta çıkışının üçüncü seneidevriyesinde, 21 yaşında genç bir padişah olan Sultan Mehmet, İstanbul'u kuşatmıştır. İstanbul'u büyük bir gayret ve kararlılıkla fethetmeyi başararak “Fatih” ünvanını alan Sultan II. Mehmet tüm dünyada ve Hristiyan âleminde geniş bir yankı uyandırmıştır. Sultan Mehmet, yaklaşık 1000 yıl boyunca (MS 330-1453) Doğu Roma İmparatorluğu'na başkentlik yapan Bizans İmparatorluğu'nun ve onun imparatoru Konstantin Palaiologos'un payitahtı olan İstanbul şehrine hücum ederek şehri almış ve İstanbul'u bir Türk yurdu hâline getirmiştir.

Sultan Mehmet, Asya ve Avrupa'daki sayıları dört yüz bin kadar olan askerleriyle kuşatmaya çıktığı bir zamanda meydana gelen bir olay, askerini ve ordunun tüm şevkini ve gayretini kırmıştır. Bu olay, ordu içindeki muzaferiyet ümidini kırmakla kalmayıp başta padişaha bağlı ordunun göz bebeği olan yeniçeriler arasında huzursuzluğu arttıracak ve orduda bir ihtilal hazırlığına zemin hazırlayacaktır. Mayıs ayının bir günü Sultan Mehmet'in kendisine bağlı bir grup asker, muhasara altındaki İstanbul'dan kaçmaya çalışan bir Rum kızını yakalamışlar ve hapsedmişlerdi. Kızın var gücüyle askerlerin elinden kurtulmaya çalışmakta olduğunu gören padişah duruma müdahale ederek askerlerin bu Rum kızını bırakmalarını emretmişti.

Ayra isimli Rum kızı uzun örgülü, konur renkli saçları ve mavi gözleriyle dünyanın en güzel kızıydı. Bu güzellik karşısında büyülenen Sultan Mehmet onu görür görmez âşık olur. Ardından Sultan kızı alıp kendi çadırında misafir etmek ister. Ayrıca komutanlarına askerini çadırdan uzaklaş-

malarını emreder. Sultan Mehmet, Ayra'ya olan aşkını kendisine ilan eder. Ancak Ayra, Sultan'ın aşkına karşılık vermez. Sultan, bu Rum kızı tarafından reddedilince oldukça öfkelenir. Asya ve Avrupa'da pek çok ülkeye hükmeden ve azametiyle tüm dünyaya nam salan Sultan'ın öfkeli bakışları karşısında daha fazla direnemeyerek ona karşılık vermek zorunda kalır.

Birbirine kavuşan iki âşık için zaman hızla geçmektedir. Ancak bu durum asker arasında huzursuzluğu gitgide arttırmaktadır. Çünkü askerin en önemli amacı vakit kaybetmeden İstanbul'u almaktır. Askerler arasındaki bağrışmalar ve mehteran sesleri Sultan'ın keyfini iyiden iyiye kaçıır. Bunun üzerine Sultan, derhâl vezirini çadırına çağırır. Vezir Mustafa, halk arasında padişahın, tüm ahaliyi ve orduyu bu Rum kızına tercih ettiğine dair haberlerin yayıldığını belirtir. Sultan'ın çadırına kapandığından beri ordunun karşısına çıkmamasından dolayı ordunun moral ve şevkinin kırıldığını ve askerinin kendisinden razı olmadığını belirtir. Vezir Mustafa, Sultan Mehmet'i uyararak bir an önce askerinin karşısına çıkmasını ve bir kıza ordusunu tercih etmemesi gerektiğini söyler. Aksi hâlde ordunun ihtilale kalkışacağı uyarısında bulunur. Bunun üzerine Sultan uzun süre düşündükten sonra, askerlerin isteğini kabul eder. Sultan'ın bu kararı duyulunca askerler çok hızlı bir şekilde bu haberin yerine getirilmesini talep eder. Sultan bunun üzerine sevdiği kadını, Ayra'yı ordusunun karşısına çıkarır. Ona bir süre baktıktan sonra, kılıcıyla tek hamlede başını gövdesinden ayırır. Yürek burkan bu manzara karşısında Sultan, üzüntüsünden bir müddet donup kalır. Ardından ordusuna hücum emrini verir ve ertesi gün İstanbul fethedilir.

Dil ve Üslup İncelemesi

Kerimî'nin "Sultan Aşkî" adlı eseri kelime kadrosu açısından incelendiğinde yaklaşık 121 sözcük ile Tatar Türkçesine ait dil malzemesinin ağırlığı dikkat çekmektedir:

üz (2), silkitüv (2) bir gine (2), nerse (2), çolgap (2), kilüv (2), açuvlanuv (2), kimitüv (3), oçra- (4), alınuv (4), yak (4), birlen (4), küç (4), ırte (4), koyaş (4), miñ (4), toktatdı (5), kürüv (5), yuka gına (5), külmek (5), yırtılğalap (5), muyun (5), kükrek (5), kiçkine (5), başmak (5), zeñger (5), ast (5), cilke (5), yaş (5), kotkarmak (5), kayt- (6), tıñlap (6), tavışların (6), tire (6), koral (6), borgı (6), çum- (6), tonuk gına (6), yaktırtgan (6), it- (6), barlıgın (6), küp (7), yalgış- (7), cıyul- (7), eyt- (7), kızıkırgan (7), imüvçi (8), bala (8), kort (8), baylık (8), sikirip (8), orun (8), batırlık (8), kürsetgen (8), mañgay (8), tilev (9), sanala (9), tiliym (9), ast (9), tüs (9), küçke gine (9), muna (9), yahşi (9), karap (9), is (9), işret- (9), kurkıncılı (10), küterüp (10), tiz (10), üt- (10), kibik (10), tizrek (10), kıçkırış (11), tıñlamayınça (11), bolay (11), yabıl- (11), kürin- (11), birli (11), tıñçlan- (12), agar- (12), kit- (12), uygan- (12), tarat- (12), tolkun (12), çit (12), ölgür- (13), yasa- (13), aldında (13), sugış (13), esen (13), tagın (13), uy

(13), soğ (13), uyla- (13), yiber- (13), sura- (13), tüzil- (14), tizlikden (14), yitkürüv (14), yingil (14), süy- (14), aña (14), ütîr- (14), küz (15), sorav (15), kitîr- (15), muna (15), akrun gına (15), kil- (15), birge (15), ul (15), moyın (15), kaygu (15), baytak (15), tikîl- (15), yuku (16), şikîllî (16), oyan- (16), gevde (16), turayt- (16), tap- (16).

“Sultan Aşkî” adlı hikâyede, Arapça ve Farsçaya ait yaklaşık 100 kelime-
melik bir dil malzemesi tespit edilmiştir. Yazarın Arapça ve Farsça kelime
tercihi, onun Osmanlı kültür muhitine ne kadar yakın olduğunu göstermesi
bakımından önemlidir:

hükûmet (2), ziyade (2) şehir (2), zabt (2), sultan (2), fevkalade (2), meş-
hur (2), hücum (3), muhasara (3), gayret (3), asker (2), şecaat (3), metânet
(3), vakt (3), manzara (3), cem’ (3), vâkı’a (3), gürûh (4), ümid (4), mu-
zafferiyet (4), kainat (4), bahş (4), had (4), nihâyet (4), azâmet (4), dehşet
(4), ihâta (5), letâfet (5), âdi (5), adam (5), cümle (5), ilâhe (5), ferîşte (6),
latif (6), mütelezziz (6), sükûnet (6), ziya (6), istirahat (6), zabt (6), unvan
(6), cihan (6), hiss (6), dünya (7), nisbeten (7), heyhât (7), hiç (7), dürüst
(7), magrûr (7), namûs (7), yemin (7), kuvvet (7), şevket (7), mal (7), ser-
vet (7), mecbûr (7), kıyâfet (7), nefsanîye (7), maksud (8), ibaret (8), esir
(8), ihtimâl (8), cesaret (8), af (8), cariye (8), hayat (8), hakim (8), ceza
(8), hararet (9), şevket (9), elbette (9), âciz (9), bende (9), memleket (9),
razı (10), kahraman (10), bahtiyâr (10), zinhar (11), bedbaht (11), ihtilâl
(12), isbât (12), lazım (12), suret (12), kat’i (12), ferman (12), hitaben
(13), ganimet (13), cevap (13), beyan (13), kurban (13), saf (14), derhal
(14), talep (14), melek (14), kirpik (15), biçâre (15), helâk (15), nesil (16),
ahâlî (16), tehîl (16).

Yazar, Rusça kökenli sadece 5 kelimeye yer vermiştir. Bunlar içerisinde
de en çok tekrar eden Rusça lager⁷ “karargâh, ordugâh” kelimesidir:
Yevropa (4), lager’ (10), baraban⁸ (6), muzıka (6), zakon⁹ (9)

Üslup bakımından Fatih Kerimî’nin eserlerine bakıldığında, bilhassa
ilk edebî yazılarında geleneksel hikâye kalıbına sadık kalmanın yanı sıra
içerik bakımından modern bir eğilim sergilediğini görmekteyiz. Kerimî
izlediği bu yolla bir yandan halkın eski okuma alışkanlıklarına uygun bir
yaklaşım sergilemiş diğer yandan topluma yeni ve modern fikirleri aktar-
ma fırsatı bulmuştur. Onun eserlerinde hâkim olan unsur toplum yararını
ön plana çıkarmak ve halkı bilinçlendirmektir (Gökçek, 1998, s. 79).
Söz gelimi “Ondan Bundan”, “Şakirt ile Student”, “Mirza Kızı Fatıyma”,
“Nuretdin Hoca” gibi eserlerindeki kadınların özgürlük problemi, sosyal
hayattaki yeri ve geri kalmışlığı gibi sosyal temelli konulardan farklı ola-

⁷ lager (лагерь): 1 kamp. 2. ordugâh. (RTS, 1996, s. 361).

⁸ baraban (барабан): davul. (RTS, 1996, s. 32).

⁹ zakon (закон): kanun, yasa. (RTS, 1996, s. 240).

rak yazarın "Sultan Aşkı" adlı eserinde sosyolojik konulara hiç temas etmediğini görmekteyiz (Çakmak, 2018, s. 52). Yazar bu eserinde, insani bir duygu olan aşk temasını eserin merkezine almıştır. Fatih Kerimî'nin "toplum için sanat" anlayışının dışına çıktığı "Sultan Aşkı" adlı eseri, diğer edebî yazılarından farklı olarak kullandığı bireysel üslupla sanat anlayışı açısından bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Dil açısından ele alındığında yazarın eserinde Tatarca kelimelere yoğun bir şekilde yer vermesi, söz konusu hikâyeyi diğerlerinden ayırmaktadır. Edebiyat hayatının ilk yıllarında ağırlıklı olarak Gaspıralı'nın ortak dil idealine bağlı Arapça, Farsça ve sadeleştirilmiş Osmanlı Türkçesi kullanırken yazarın bu hikâyesinde Abdullah Tukay gibi dilde mahallileşme akımının tesirinde kaldığı görülmektedir (Çakmak, 2014, s. 15; Özkan, 1992, s. 30-31).

Morfolojik açıdan bakıldığında eserde Kazan-Tatar Türkçesine ait pek çok gramer yapısı kullanılmıştır: -GA datifi [kainat-ga (4), yak-ga (4), kız-ga (5)], -GAn partisipi [kavuş-kan (10), başla-gan (11), feda it-gen (11)], -nI akkuzatifi [Yevropa-nı (4), cihan-nı (4), İstanbul-nı (6)], fiil çekimlerinde kullanılan Tatarca şahıs ekleri [kürinmiy sin (11), çıkmıy sin (11)] gibi çok sayıda Kıpçak Türkçesi hususiyete yer verilmiştir.

Bu açıdan söz konusu hikâye Kerimî'nin diğer eserlerinden farklı olarak Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik!" fikrinin aksi yönünde, dil bakımından Tatar Türkçesinin gramer ve söz varlığı unsurlarını ön plana çıkarmasıyla dikkat çekmektedir.

Sonuç

Fatih Kerimî, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın yazar, eğitimci, gazeteci ve siyasetçi yönüyle en önde gelen isimlerinin başında gelir. Kerimî, fikir adamı yönüyle toplumsal sorunları merkeze aldığı eserlerinde genellikle çözüm odaklı bir yaklaşım sergilemiştir. İçinde bulunduğu Tatar toplumu yüzyıllardır eskinin etkisinde kalmış, toplum düşünce tarzı açısından her türlü yenilik ve değişikliğe oldukça mesafeli davranmaya başlamıştı. Uygulanan eğitim metodu ise öğrencilere faydadan çok zarar veren, onların zamanını boşa harcayan işlevsiz kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Her türlü yeniliğe karşı çıkışın bayraktarlığını yapan ve kadimci anlayışla yönetilen okulların farkında olan Kerimî, bilinçli bir aydın kimliğiyle toplumu uyarmayı, çözüm bekleyen ve yüzyıllardır âdetâ kangren olmuş meselelerin üzerine eğilmeyi kendisine millî bir vazife bilmiştir.

Küçük yaşlarda başladığı öğrenim yıllarında medrese hocaları tarafından uygulanan öğretim metoduna protest bir yaklaşımla karşı çıkan Fatih Kerimî'nin ileride sahip olacağı fikrî yapı, yavaş yavaş şekillenmeye

başlamıştı. Çevresindeki her şeye eleştirel bir gözle yaklaşan ve gelişmiş bir sorgulama yeteneği olan Kerimî, toplumsal sorunları da yüksek sesle eleştirmekten geri kalmamıştır. O nedenle ilk yazılarında toplumu ilgilendiren genel meseleler üzerinde duran Kerimî, sonraki yıllarda dile getirdiği problemler alanların özellikle eğitim merkezindeki usulicedit okulların yaygınlaşması, kız çocuklarının okullaşma oranının artması ve modern öğretim metodunun toplum içinde gittikçe güçlenmesiyle bu kez daha bireysel konulara eğilmeye başlamıştır.

Yazarın 1908 yılında yayımlanan “Sultan Aşk” adlı hikâyesinde, adından anlaşılacağı üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun en güçlü ve etkili padişahlarından Sultan II. Mehmet ile İstanbul’un kuşatıldığı 1453 yılında, yeniçerilerin eline esir düşen Ayra isimli bir Rum kızı arasındaki ilişki anlatılarak insani bir duygu olan aşk teması öne çıkarılmıştır. Bu itibarla Fatih Kerimî’nin önceki eserlerinden “Mirza Kızı Fatıyma” örneğinde olduğu gibi yüzeysel olarak ele alınan aşk duygusu, “Sultan Aşk” adlı eserde olay örgüsünün merkezine alınmıştır. Bu anlamda Fatih Kerimî’nin bu eseri “aşkın gücünü gösteren” ilk eseri olmasıyla ayrıca önem taşımaktadır.

Etik Komite Onayı: Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek: Araştırma için herhangi bir mali destek alınmadı.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval: Ethical committee approval is not required for this research.

Funding: This research received no external funding.

Conflicts of Interest: The author declares no conflicts of interest in this study.

Kaynakça

Ahuncanov, G. H., Maļmutova, L. T., Möhemmediyev, M. G., Sabirov, K. S., Hanbikova, Ş. C., Zilayeva, R. A., Abdrahmanova, G. G., Abdullin, İ. A., Vahitova S. B., Ganiyev, L. R., Gazizova, F. M., Gaynanova L. R., Ehmetyanov R. G. ve Mingulova, G. H. (C I 1977, C II 1979, C III 1981). Tatar tîliniñ aňlatmalı süzlîgi. Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Çakmak, C. (2014). *Fatih Kerimî’nin “Hıyal mı? Hakikat mi?” ve “Andan bundan” eserleri üzerinde dil ve üslup incelemesi* (Tez No. 376393) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Çakmak, C. (2018). Fatih Kerimî'nin "Mirza kızı Fatıyma", "Şakirt ile student" ve "Nuretdin hoca" hikâyelerinde ele alınan sosyal temalar. *Gazi Türkiyat*, 22, 39-54.
- Çakmak, C. (2020, 20-23 Ekim). *Vakitli Tatar Matbuatının en önemli ismi Muhammed Zakir Remiyev (1859-1921)*. VII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Bakü, Azerbaycan.
- Çakmak, C. (2021). Tatar modernleşmesinde Muhammed Zakir Remiyev ile Fatih Kerimî'nin rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 1091-1097.
- Çakmak, C. (2022). Fatih Kerimî'nin "Tilsiz hatun" adlı hikâyesi üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 54, 219-240.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin millî mücadele tarihi (1905-1917)*. Türk Tarih Kurumu.
- Gökçek, F. (1998). Tatar edibi Fatih Kerimî ve "İstanbul mektupları" adlı eseri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5, 77-86.
- Hisamov, N. (1989). Derdmend (Hayatı ve faaliyeti hakkında bir deneme). *Kazan Utları*, 12, 165-175.
- Kerimî, F. (1908). Sultan aşkı. *Müntehabât-ı Kerimi*, I. Cüz, Kerimof, Hüseyinof Matbuat Şirketi.
- Kerimî, F. (2016). *Mirza kızı Fatıyma seçme eserler* (C. Çakmak, Çev.). Gece Kitaplığı Yayınları.
- Özkan, F. (1992). Abdullah Tukay'ın halk edebiyatı ile ilgili görüş ve düşünceleri. *Milli Folklor*, 16, 30-31.
- Özkan, F. (2006). Fatih Kerimî'nin Türk kadınına bakışı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 101-108.
- Russko-Turetskiy Slovar* (1996). Multilingual Yayınları.
- Şeref, Z. (2000). *Fatıyh Kerimî şehîsleribiz*. (Fenni-Biografik Cıyıntık). Ruhiyat Neşriyatı, 74-111.
- Yüziyev, N. G., Abdullin Y. T. ve Abidov, Ş. Ş. (1985). *Tatar edebiyatı tarihi* (C 2). Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Extended Summary

Fatih Kerimi was born on March 30, 1870 in Minlibay village of Buggilme district of Samara. Known as a writer, journalist, politician and intellectual, Fatih Kerimi's father, Gilman Kerimi, was an important man of education who came to the forefront with his religious identity.

Gilman Kerimi was presented with gold and silver medals by the Russian Emperor Alexander III and Emperor Nicholas II for his positive attitude towards the people in the region where he served for nearly 30 years. Initially, Gilman mullah applied the traditional teaching method of "usulikadim" in the Idil Ural region, but he realized the failure of this method. In the same years, he became aware of the newspaper "Tercuman", which began to be published in Bakhchisarai, Crimea, and met Ismail Gaspirali. His father Gilman Kerimi, who was impressed by the "usul-i jedid" system applied by Gaspirali in his schools, opened modern schools in 136 villages where he worked in order to apply the "usul-i jedid" method. Thus, Fatih Kerimi's father Gilman Kerimi's efforts to modernize education are of great importance in Tatar educational life as the first step towards the opening of Jadid schools in the Idil Ural region.

Fatih Kerimi returned to Orenburg in 1898. In the same year, he met Gani Huseynov at the Assembly of Tatar Intellectuals convened in Ufa and together they bought a printing house and started printing various books. During his stay in Moscow, he not only attended an accounting course, but also learned the profession of a printer. In 1899, the Kerimi family moved to Orenburg after the father, Gilman Kerimi, resigned from his duties as imam and mullah. Gilman Ahun did not immediately start a business as soon as he arrived in Orenburg. After observing the ways and means of trade in the city, he first bought an old printing house. This printing house would later form the basis of the Periodical Tatar Press. Gilman Ahun appointed his son Fatih to be in charge of the printing house he had bought because he had been engaged in the printing business in Russia. Kerimi, who was able to speak Russian and French comfortably, attracted the attention of Muhammad Shakir Remiyev, the owner of a gold mine, one of the richest Tatar families, with his intellectual qualities. Remiyev invites Kerimi on a trip to Europe. Muhammad Shakir Remiyev and Fatih Kerimi set off for Europe on February 15, 1899 and visited France, Germany, Belgium, Italy, Moscow, St. Petersburg and Türkiye. The last stop of this four-month journey was Istanbul. Through this trip, Fatih Kerimi had the opportunity to get to know the cultures of the countries he visited and published his impressions in his work titled European Travelogue. In this way, Kerimi, while observing the level of development of Western civilization in these geographies, which he observed with his Turkish-Muslim identity, had the opportunity to question the reasons for the backwardness of the Turkish-Islamic world.

Fatih Kerimi's story "Sultan Love" takes the reader on a short historical journey through the conquest of Istanbul, the reign of Sultan Mehmed II, and the general view of Istanbul during the siege. It should also be taken into consideration that the author was educated in Istanbul, was closely involved with the Ottoman

cultural milieu, and witnessed closely the process the state was going through during the Balkan Wars, which paved the way for the collapse of the Ottoman Empire in its last period. Fatih Kerimi, who had such a command of Ottoman political and cultural life, was one of the names who took an active role in the establishment of a cultural and political bridge between the Idil-Ural geography and the Ottoman lands. From this point of view, Fatih Kerimi is not only a Tatar intellectual, but also one of the most important intellectuals of the 20th century who adopted Gaspıralı's unifying and integrative ideals and always defended the unity and integrity of Turkishness, in addition to the simple Ottoman Turkish he used in his activities, writings and works.

In this study, the author's work "Sultan Love", which has not been published in Türkiye before and which was published in 1908 at Kerimof, Hüseyinof and Partners Printing House, whose partners included his father Gilman Kerimi, has been analyzed. The story in question is the first of its kind in that it is centered on the theme of love, unlike the other works of Kerimi in which social issues are predominantly seen.

Ek A "Sultan Aşkı" (1908) Türkiye Türkçesine Aktarma

Sultan Aşkı

Birçok hükûmet ve krallıkları ile iki yüzden fazla, türlü şehirleri zapt etmiş olan Sultan II. Mehmet güzelliği, zekâsı ve bahadırılığı ile meşhurdur. Bütün Hristiyanlık dünyasını titretip diz çöktürdüğü hâlde yalnız tek bir şeye gücü yetmiyordu. O da aşk ve sevdadır.

Sultan Mehmet hiçbir şeyden korkmuyordu. Her şeye gücü yeten padişah sadece aşk ve sevgi karşısında eli kolu bağlı hâlde çaresizce diz çöküyordu. Bununla beraber Sultan Mehmet fevkalade katı gönüllü olup öfkelenildiği zaman öfkesinin sınırı olmuyordu.

Sultan Mehmet; 1451 senesinde, 21 yaşındayken tahta çıktı ve Türkiye'ye padişah oldu. Padişahlığının üçüncü yılında Bizans imparatoru Konstantin Palaiologos'un payitahtı olan İstanbul şehrine hücum ederek bu şehri kuşattı. Bu hücum ve kuşatma vaktinde gayretli Sultan Mehmet ve askerlerinde büyük bir yiğitlik ve dayanıklılık hâkimdi. Düşmanlar nazarında Müslüman askerinin her biri, birer Pol'yak¹⁰ askeri kadar dehşetli görünmekteydi. Tufan gibi kuvvetli Sultan Mehmet'in askerine karşı çıkanların başı ya süngülere geçirilmekte ya da esir alınarak Türk ordugâhına götürülmekte idi.

Sultan Mehmet İstanbul'un fethi esnasında Asya ve Avrupa'da sayıları dört yüz bin kadar olan tüm askerini topladı. Dehşet ve azametiyle bilinen asker, İstanbul'u deniz boylarından kuşatıp aldığı hâlde Sultan Mehmet'in

10 Polonya askeri

başına gelen bir olay, askerinin gayret ve metanetini kırdı, fetih ve muzafferiyet ümidini azalttı, İstanbul'un alınmasını geciktirdi.

Güzel bir mayıs gününde, sabah yeni doğmakta olan güneşin ışığı bütün kâinata hayat bahşedip şehirdeki kiliselerin kubbelerine, altın gibi sarı renkli ziyalarını saçtığı sırada Sultan Mehmed, kuşatma altındaki İstanbul şehrini bir baştan bir başa gezmektedir. Sadece İstanbul'u değil bütün Avrupa'yı, bütün cihanı zapt edecek derecede güçlendi. Bu sırada bir grup yeniçeri askerine rastladı. Birkaç kişiden ibaret olan bu asker grubu, kuşatma altındaki İstanbul şehrinden kaçan bir Rum kızını yakalayıp hapsedmişlerdi. Yakalanan Rum kızı var gücüyle askerlerin elinden kurtulmak için büyük çaba sarf etmekteydi.

Bunu gören Sultan Mehmet, derhâl askerleri durdurdu ve esir kızı görür görmez ona âşık oldu. Kız, askerlerin elinden kurtulmak için çabalar-ken üstündeki incecik gömleği yırtıldı; bilekleri, boynu ve göğsü açıldı. Ayra'nın başında küçük bir başlık vardı. Mavi halhal takılı ayakları görünüyordu. Uzun ve kalın, konur renkli saçları iki örgü hâlinde biri ön tarafına, göğsüne doğru düşmüştü. Mavi gözlerinin görünüşü bütün gövdesini ihata edip bu genç kıza öyle bir letafet ve güzellik vermiştir ki insan bunun yeryüzündeki sıradan insanlardan biri olduğuna inanmak istemezdi. Belki kendi güzelliğiyle insanları büyüleyip, gözlerini kamaştırarak muhasara edilmiş İstanbul şehrini kurtarmak için bir deniz ilahesi veya gök feriştesi olduğunu zanneder.

Sultan Mehmet, "Ayra"yı (kızın adı Ayra idi) kendi çadırına alıp geri döndü. Sultan, avlakta Ayra'nın latif sesini işiterek mütelezziz olmak için çadır çevresine hiç kimsenin gelmemesini; asker, at, kılıç seslerinin rahat ve huzurunu bozmaması için emir verdi. Bunun için de bütün ordugâhta davul, borazan gibi müzik sesleri tamamen kesilip askerler arasında sükûnet hâkim oldu.

Sönük bir ateşin ışığıyla aydınlanan çadırın içinde, güzel Rum kızı yumuşak minderlere dayanıp istirahat etti. İstanbul'u zapt ettiğinden dolayı daha sonra "Fatih" ünvanını alan ve bütün cihanı zapt edecek gücü kendinde hisseden Sultan Mehmet, bu güzellik karşısında diz çökmüş hâlde:

– Ey latif çiçek, güzellikte dünyada senin eşin benzerin yoktur. Ben Asya, Avrupa ve Afrika'da pek çok güzel gördüm. Fakat senin karşında onların hiçbir hükmü yoktur, dedi.

Ayra:

– Ey mağrur Sultan, yanılıyorsun. Sözlerin doğru değil. Ben pek sıradan fakat namuslu bir kıyım.

Sultan:

– Yemin ediyorum ki sen hiç şüphesiz dünyadaki hatunların en güzeli, en latifisin. Dünyadaki bütün güzellikler sende toplanmış. Senin bir bakışın insanı saadet denizine gark eder. Senin bir bakışın bütün kuvvet ve şevketimi, mal ve servetimi, galibiyet ve muzafferiyetlerimi, daha doğrusunu söylersek beni, halkımı unutmaya bile mecbur eder.

Ayra:

– Ey Sultan, yüreğini aç da doğrusunu söyle. Seni bana meylettiren şey benim güzelliğim ve kıyafetim değil, belki kendi nefsi hazlarıdır. Çiçeklerden bal emen arılar gibi siz erkeklerin amacı yalnız bundan ibarettir. Senin sarayın her türlü milletten kızlarla dolu ve onlar hiç şüphesiz benden güzeldirler. Ey Sultan, onların yanına git. Unut beni. Benim gibi şöreti, güzelliği ve zenginliği olmayan bir kızın aşkına esir olma. İhtimal ki sana bunları söylemeye şimdiye kadar hiç kimsenin cesareti olmamıştır. Fakat beni affet, ben söyledim.

Bu sözler üzerine Sultan öfkeleni. Yerinden sıçrayıp ayağa kalktı ve şöyle dedi:

– Doğru, şimdiye kadar hiçbir cariyenin benimle böyle konuşacak bir cesaret gösterdiği görülmemiştir. Sen ise benim için aslanın tırnaklarını geçirdiği bir sıçan yavrusu gibisin. Ben bu kadar çok milletin hâkimiyim, onların bütün hayatları benim elimdedir. Beni mutsuz etmenin ve alımda en ufak bir çizgi oluşmasına sebep olmanın cezası ölümdür.

Benim isteğim herkes için mecburi bir kanundur. Ben istiyorum ki senin hararetli öpüşlerin altında gömülüp kalayım, ben bunu istiyorum!

Korkudan Ayra'nın rengi soldu. Sultanın ayaklarına kapanıp güçlkle işitilecek bir sesle şöyle dedi:

– Senin şevket ve kuvvetin karşısında elbette ben hiçbir şeye karşı koyamayan aciz bir köleyim. Yerdeki bir böcek gibi gör beni. İşte benim canım senin elindedir fakat şunu çok iyi bil ki senden istediğim tek bir şey var. Namusum, benim hayat kaynağımdır.

Ayra'nın üstündeki yelege bir müddet baktıktan sonra Sultan şöyle dedi:

– Senin için bütün memleketleri ve şevketimi bırakmaya ve hoş kokusu ile beni büyüleyen senin gibi latif bir çiçek için taç ve tahtımdan vazgeçerek sıradan bir insan olmaya razıyım. Ey Ayra reddetme beni, benim ol!

Karşısında duran ve bütün vücuduyla aşk ve muhabbet sıcaklığıyla dolu sultanın ürkütücü bakışlarını görmemek için Ayra gözlerini yumdu, sükût etti... Bu kadar güzel ve kahraman bir yiğide karşı koyabilmeyi hangi kadın başarabilir! Uzun kirpiklerini kaldırıp gözlerini açtığı anda Ayra kendini sultanın sımsıkı kolları arasında buldu.

Birbirlerine kavuşan bu bahtiyarlar için günler saat gibi çabuk geçiyordu. Lakin ordudaki askerler bu durumdan rahatsız olmaya başladılar. Çünkü onların en önemli amacı bir an evvel İstanbul'u almaktı. Eğer Sultan Mehmet, yedi gün geçtikten sonra çadırından çıkmazsa bu durumun ordu içindeki huzursuzluğu artıracağına şaşırılmamak gerek. Bu durumdan rahatsız olan askerler arasındaki bağrışmalar, mehteran ve savaş aletlerinin sesi sultanın keyfini kaçırdı, öfkesini kabarttı. Bu nedenle derhâl çadırına vezirini çağırttı.

Vezir Mustafa, sultanın huzuruna çıkıp diz çökünce sultan: “Ey bedbaht, konuş. Zinhar benim emrimi dinlemeyip, ordu içinde böyle gürültü çıkarmaya cesaret edenler kimlerdir?”

Vezir Mustafa:

– Ey şevketli padişahım! Beni çadırınıza çağırtmanız çok iyi oldu. Eğer çağırmasaydınız ben sizin huzurunuzda çıkacaktım. Yedi gün oldu, askere görünmediniz. Çadırınızdan çıkmadınız. Halk arasında bir esir Rum kızı için sizin öz halkınızı, öz ordunuzu feda ettiğinize dair haberler yayıldı. Sizin çadırınıza kapanıp askerinize görünmediğiniz günden beri asker sizden razı değildir. Sizi Sultan Murat oğlu olarak görmemeye başladılar. Ordu içinde huzursuzluk artmakta, asker ihtilal etmekte. Ey Sultan Murat oğlu, uyan! Gözünü aç! Askere görün. Bir kız için onları feda etmeyeceğini askerlere ispat et. Orduyu sakinleştirmek lazımdır.

Vezirinden bu sözleri işitince sultanın beti benzi attı, daldığı zevküsefadan uyandı ve gözleri açıldı: “Hiç kimse isyana kalkışmaya cesaret etmesin, herkes benim emirlerime itaat etsin!” diye askerine kati surette ferman dağıttı. Sultanın bu fermanı doğrudan, fırtınalı deniz üstündeki dalgaların dehşetli hareketleri gibi derhâl ordunun bir ucundan diğer ucuna dağılıp hızlıca ulaştı. Lakin bu kez hiç kimse bu fermanı sevinçle karşılamadı ve bir kişi de “Padişahım çok yaşa!” diye bağırmadı. Vezir, askere hitaben “Sabaha karşı İstanbul'a hücum edip şehri Anadolu toprağı yapmayı, askerinin önünde sefer etmeyi, şehri alınca da bütün mal ve mülkü size ganimet olarak vermeyi sultan sizlere vadedmiştir. Sakinleşiniz ve savaşa hazırlanınız!” dese de “Bizi böyle horluğa düşüren Rum kızının başı kesilmediği müddetçe sultanın hiçbir emrini dinleyecek değiliz. Çünkü onun esen olduğu vakitte böyle bir ruh hâlinin tekrar edip etmeyeceğinden emin olamayız.” sözleri asker arasında işitildi ve havada yankılandı.

Vezir Mustafa çadıra gelip askerinin cevabını padişaha beyan edince Sultan derin düşüncelere daldı. Uzun süre düşündükten sonra Sultan, vezirini askerlerine göndererek “İstediğiniz kurbanı vermeye razıyım.” haberini yolladı. Sultan'ın bu kararı duyulunca askerler derhâl safa dizildiler ve çok hızlı bir şekilde bu haberin yerine getirilmesini talep ettiler.

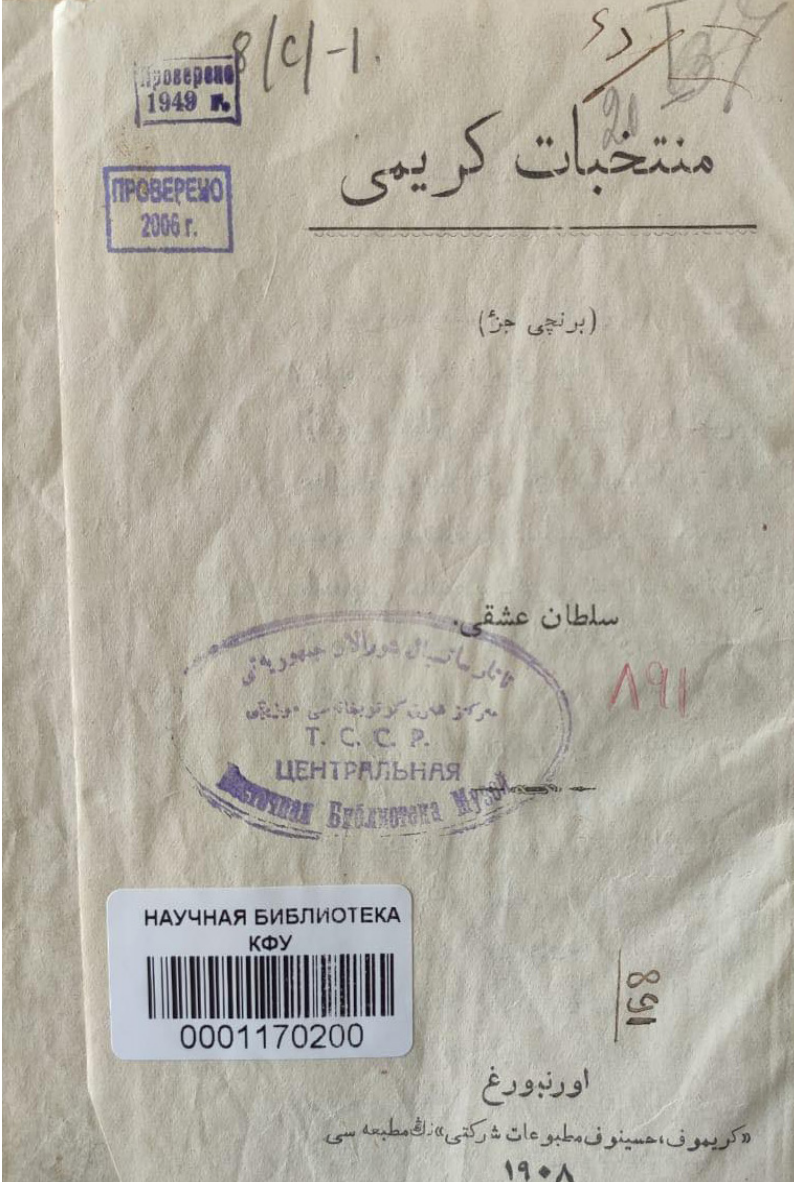
Sultan, çadırından çıkıp ordu karargâhına gitti. Onun arkasında on iki kara cariye ve onların arkasında da melek gibi güzel ve latif Ayra güya ayaklarının uçları yere değmiyormuş gibi yürümekteydi. Askerin yanına ulaşınca Sultan, Ayra'nın yanına gitti. Ayra'nın yüzündeki ince perdeyi kaldırıp askere gösterdi: "Ey askerlerim, işte sizin karşınızda dünyanın en güzel hatunu durmakta, ben onu seviyorum, ona âşığım, onu gördükten sonra hâlâ onu öldürmemi istiyor musunuz?" dedi. Davul ve borazan sesleri arasında bütün askerler hep bir ağızdan "Evet, mutlak talep ediyoruz." dediler.

Uzun kirpikleri arasından siyah ve dalgın gözleriyle kendisine bakıp duran Rum kıızıyla Sultan Mehmet bir süre göz göze geldi ve eliyle belindeki kılıcının sapından tuttu. Bu anda bütün askerler nefes dahi almadan sükût etmekteydiler. Sultan "Bakınız, işte sizin dileğinizi yerine getiriyorum." diyerek askerlere bağırıdıktan sonra Ayra'ya dönüp sakın bir sesle "Ey biçarem, Sultan aşkı seni helak etti" dedi. "Ben avareyim sevgili sultanım." dedi. Ayra'nın ellerini bağladı. Kılıcın havada çıkardığı sesin ardından sıçrayan kanla birlikte Ayra'nın o güzel başı boynundan koparak yuvarlanıp gitti.

Yürek dağlayan bu üzücü manzara karşısında Sultan'ın gözleri uzun süre dalıp gitti. Uykudan yeni uyanmış biri gibi birdenbire yerinden doğrulup "İşte, önünüzde İstanbul! Ben kendi neslimi onun ahâlisinin kanında bulacağım." dedi ve askerden bir avazdan "Allahu ekber!" kelimeitevhidi işitildi. Ertesi gün İstanbul fethedildi.

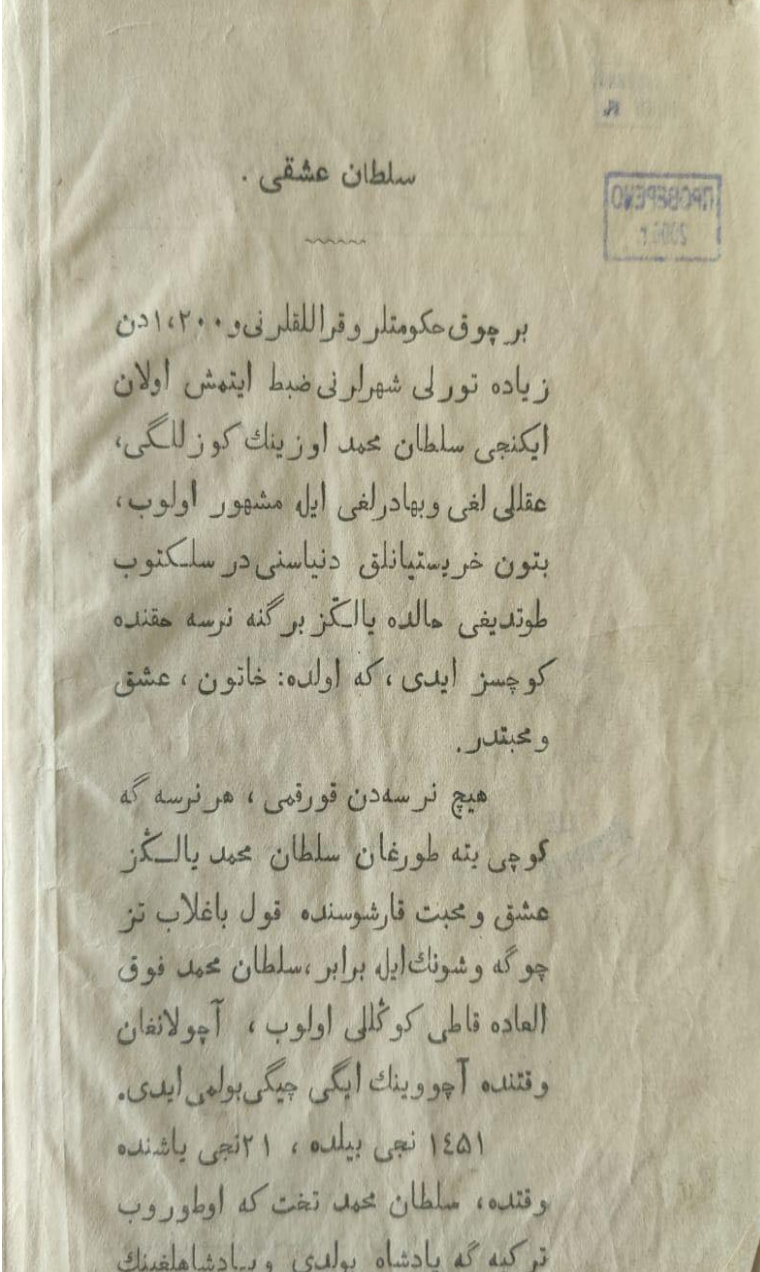
Muhammet Gıylman oğlu Fatih Kerimî
Orenburg-1908

Ek B Sultan Aşkî İç Kapak (Orenburg-1908)

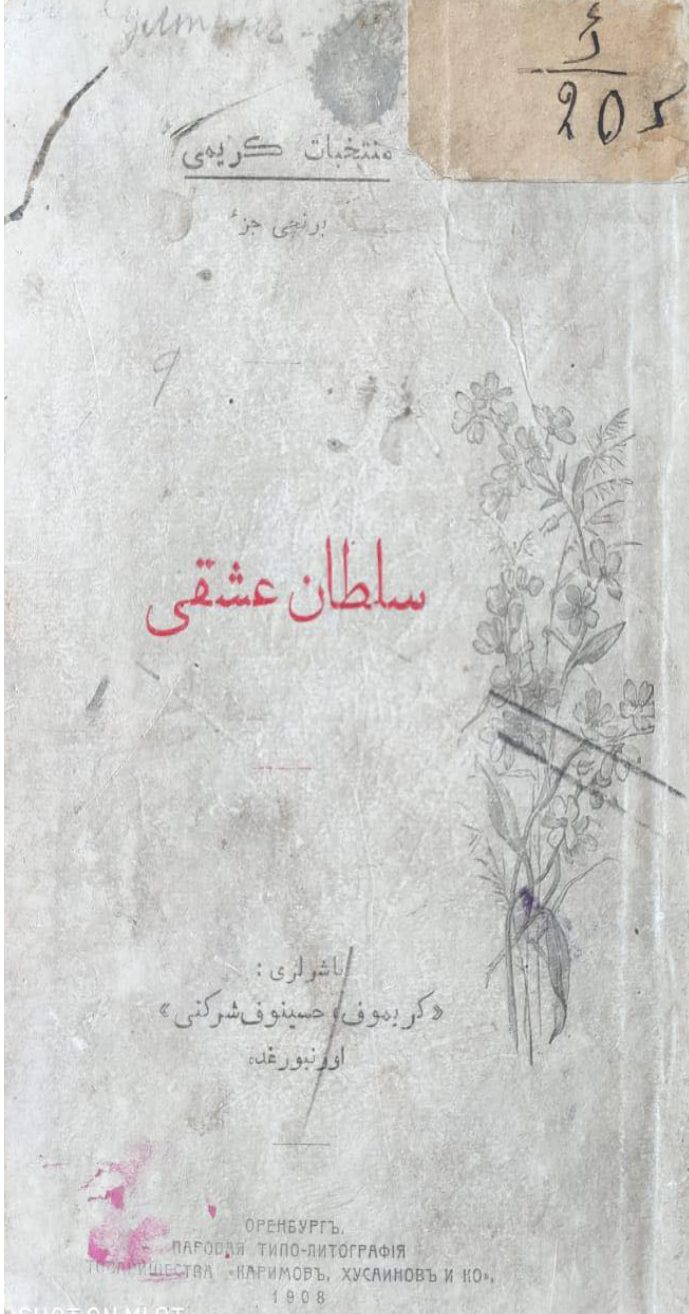
Ilham GUMEROV – 09.09.2021

Ek C Sultan Aşkî İlk Sayfa (Orenburg-1908)

Ilham GUMEROV – 09.09.2021

Ek D Sultan Aşkî Arka Kapak (Orenburg-1908)

İlham GUMEROV – 09.09.2021

